

Archeologický nále z a jeho vlastnictví

Pavla Mašková, Martin Zídek

Při prvním pohledu do zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči se zdá problematika archeologických nálezů a jejich vlastnictví jako jednoznačná a nezpochybnitelná záležitost. Zákon o státní památkové péči však není osamoceným ostrovem, je součástí platného právního řádu České republiky a řada vazeb na právní řád jako celek není vlastně úplně jednoznačná. I každodenní praxe pak usvědčuje řadu z nás z toho, že znalost právních předpisů není natolik hluboká, jak se sami domníváme nebo jak by měla být. Tento článek chce napomoci se v dané problematice zorientovat a naznačit úvahy i východiska, jak se k této problematice postavit.

Archeologický nále z

Definice pojmu archeologický nále z, jak je dnes v České republice v praxi používána, čerpá primárně ze dvou právních předpisů.

Prvním je § 23 odst. 1 zákona o státní památkové péči, který stanoví, že „*archeologickým nálezem je věc (soubor věcí), která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku a zachovala se zpravidla pod zemí*“.

Pojem archeologický nále z je v české právní úpravě chápán relativně široce. Lze jej definovat jako doklad či pozůstatek po lidské činnosti v minulosti. Jsou to pozůstatky jednotlivé i soubory, movité i nemovité. Nemusí se nutně nacházet pod povrchem země (půdy), ale i na povrchu nebo pod vodou.

Za nemovité archeologické nále zy jako pozůstatky lidské činnosti považuje důvodová zpráva k zákonu o státní památkové péči¹ různé typy sídlišť, hospodářských objektů, cest, polí (plužin), komunikací, pohřebišť a rituálních míst, dále pozůstatky po získávání a zpracování surovin, jakož i jeskyně užívané jako lidská obydlí.

Mezi movité archeologické nále zy jako pozůstatky lidské činnosti zahrnuje táž důvodová zpráva² nástroje,

REDAKČNÍ poznámka:

Moravskoslezský kraj se dlouhodobě potýká s ilegální činností spočívající v provádění archeologických výzkumů neoprávněnými osobami a organizacemi. Nejpalčivější jsou případy památek z 2. světové války, během níž na Ostravsku, Opavsku a Osoblažsku probíhaly intenzivní boje. Ve velkém množství se zde pod zemí stále nachází munice, další artefakty i neodkryté válečné hroby, které čelí nájezdům amatérských hledačů pokladů.

Zamezení vyhledávání těchto pozůstatků a jejich shromažďování v soukromých sbírkách a obchodování s nimi není řešeno důsledně a systematicky, což je v mnoha případech způsobeno chybějící osvětou z dané oblasti. Současně se však také jedná o nerespektování zákonem daných pravidel.

Z těchto důvodů se odbor kultury a památkové péče Krajského úřadu Moravskoslezského kraje rozhodl uspořádat odborný pracovní seminář, který se pod názvem *Jak správně chápat předměty ukryté pod zemí (od práva k názorným příkladům)* konal 24. února 2022 a byl pojat jako informativní pro zástupce z řad Policie ČR, starosty měst a obcí, tajemníky a také orgány státní památkové péče Moravskoslezského kraje.

V tomto čísle *Historie a vojenství* otiskujeme jeden z nejzásadnějších příspěvků, které na semináři zazněly. Martin Zídek, ředitel odboru památkové inspekce MK ČR, a Pavla Mašková z oddělení územních garantů památkové inspekce MK ČR se v něm zabývají pojmem archeologický nále z a tím, kdo je jeho vlastníkem, podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.

zbraně, ozdoby a předměty denní potřeby z různých hmot organických a neorganických, např. z hlíny, kame ne, kovu, kostí, parohu, skla, jantaru, dřeva, kůže apod. nebo jejich zbytky uchované jednotlivě nebo v souborech (např. hromadné nále zy), dále nádoby z hlíny, kovu, skla a jejich zlomky, cihly, kachle, dlaždice, maza nice a jiné části stavebních děl, mince a jiné formy plati del (hřivny, mušle apod.), plastiky, kultovní předměty, náhrobní kameny apod., kostrové pozůstatky člověka, kosti zvířat související s činností člověka (lov, chov), člo věkem nahromaděné nebo upravené.

Dalším aspektem, který je třeba vyřešit, je časové vymezení v definici pojmu archeologický nále z. Některé zahraniční právní úpravy předepisují zcela jasnou podmínku toho, aby byla určitá věc považována za archeologický nále z, a to konkrétní stanovení jejího stáří,³ avšak český právní řád tak na rozdíl od nich nečiní.⁴ Časové vymezení v definici stanoví „*od počátku vývoje do novověku*“. Toto časové vymezení pojmu archeologický nále z důvodová zpráva k zákonu o státní památkové péči nijak blíže neosvětluje.⁵ V evropském prostředí však nejde o výjimečné řešení, neboť podobně neurčitou hranicí pro „stáří“ archeologického nále zu používají i předpisy jiných států.⁶

1 Důvodová zpráva k zákonu č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, zvláštní část, k § 23 [online]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/law-Text/7/32416/1/2/duvodova-zprava-c-lit32416cz-duvodova-zprava-k-zakonu-c-20-1987-sb-o-statni-pamatkove-peci> [cit. 2022-02-09].

2 Tamtéž.

3 Například § 2 odst. 5 slovenského zákona č. 49/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu, nebo čl. 2 zákona č. I-1179 o ochraně movitého kulturního dědictví Litevské republiky z 23. 1. 1996. V případě slovenské úpravy je vhodné zmínit, že jednoznačnou časovou hranici přinesl až zákon č. 262/2011 Z. z., který nabyl účinnosti 1. 9. 2011. Do nabytí účinnosti zmíněné novely byla i na Slovensku časová hranice vymezena obdobně jako v České republice.

4 V rámci nové právní úpravy památkové péče předpokládal návrh zákona o ochraně památkového fondu zavedení jednoznačné časové hranice. Návrh zákona však byl v rámci 3. čtení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v červenci 2017 zamítnut. Blíže viz vládní návrh zákona o ochraně památkového fondu a o změně zákona č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů (zákon o ochraně památkového fondu), Sněmovní tisk 666, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2013–2017 [online]. Dostupné z: http://www.psp.cz/sqw/historie_sqw?o=7&T=666 [cit. 2022-02-09].

5 Viz důvodová zpráva k zákonu č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (pozn. č. 1).

6 Typické je toto řešení v jednotlivých zemských úpravách ve Spolkové republice Německo, viz např. § 2 odst. 2 zákona o ochraně kulturních památek a památkové péči v zemi Durynsko ze 7. 1. 1992, § 4 odst. 5 zákona o ochraně památek svobodného hansovního města Hamburk z 5. 4. 2013,

Formulace je problematická především v pojmu „do novověku“, zejména jaké je jeho ohraničení, počátek a především konec. Novověk⁷ se od středověku odlišuje jako období s velkými společenskými, kulturními⁸, hospodářskými i politickými změnami, které započalo velkými geografickými objevy a první vlnou koloniální expanze, v umění se prosazuje renesance a humanismus, dochází k evropské reformaci a následně katolické obnově (reformace) a protireformaci. Všechny tyto jevy a události pak spolu s vynálezem knihtisku zasahují a výrazně mění politiku většiny tehdejších evropských států⁹. Za symbolický počátek novověku¹⁰ se pak nejčastěji považuje rok 1492 a objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem.¹¹

V případě stanovení konce tohoto období záleží na tom, do jaké míry, v jaké šíři, pojem uchopíme. Dříve se konec novověku spojoval většinou s koncem tzv. raného novověku, tj. se závěrem 18. století, a nejčastěji se v souvislosti s tím uvádí Francouzská revoluce v roce 1789.¹² Avšak můžeme (a měli bychom) pracovat i se širším pojetím a vymezením novověku, tj. od přelomu 15., 16. století (chceme-li 1492) až po současnost, a brát moderní dobu jako plnohodnotnou součást novověku.¹³

Druhým právním předpisem rozhodným pro definování pojmu archeologický nálezný v České republice je potom Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovaná), publikovaná pod č. 99/2000 Sb. m. s. (dále jen Úmluva). Na úvod je třeba konstatovat, že Úmluva patří mezi ty mezinárodní úmluvy, jimiž je Česká republika vázána a které podle čl. 10 Ústavy České republiky mají při aplikaci přednost před zákony.¹⁴ Z hlediska řešené problematiky jsou rozhodnými ustanoveními konkrétně čl. 1 odst. 2 a 3 Úmluvy:

2. *Za tímto účelem se za součásti archeologického dědictví považují veškeré pozůstatky a objekty a jakékoli jiné stopy po lidstvu z minulých období,*

(i) *jejichž uchování a studium umožňuje vysledovat vývoj historie lidstva a jeho vztah k přirozenému prostředí,*

(ii) *o nichž jsou hlavními zdroji informací vykopávky nebo objevy a další metody výzkumu lidstva,*
(iii) *které jsou situovány na jakémkoli místě, které spadá pod jurisdikci Stran.*

3. *Do archeologického dědictví se zahrnují stavby, konstrukce, skupiny budov, zastavěná území, movité objekty, památky dalšího druhu a také jejich související prostředí nacházející se jak na souši, tak pod vodou.*

Úmluva svým způsobem doplňuje a možná dokonce i zpřesňuje obsah pojmu archeologický nálezný. Ve smyslu Úmluvy je podstatné, že archeologickým nálezem není jakákoli věc, která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka, nýbrž pouze taková, jejíž studium umožňuje vysledovat vývoj historie lidstva a jeho vztah k přirozenému prostředí. Pokud to studium určité věci neumožňuje, nelze tuto věc považovat za archeologický nálezný.

Úmluva pak z hlediska časové hranice rozhodné pro naplnění pojmu archeologického dědictví operuje se spojením, že musí jít o pozůstatky či stopy po lidstvu z „minulých období“. Jde i o období, která již lze považovat za ukončená, byť k tomuto ukončení došlo v minulosti nedávné. Aplikace této úvahy na tuzemskou definici archeologického nálezů – od počátku vývoje lidstva do novověku – závisí, jak je uvedeno výše, na nalezení výkladového principu určení počátku i konce období novověku, jenž není úplně jednoznačný. Přesto je výše současně jednoznačně popsáno hned několik dalších období novověku, která lze již nesporně považovat za minulá období. Právě tento fakt vede k závěru, že při výkladu pojmu archeologický nálezný je třeba do časového ohraničení tohoto pojmu zahrnout i samotné období novověku, a z hlediska časového omezení vyjádřeného slovy „od počátku vývoje do novověku“ konstatovat, že jde o období včetně novověku. Opačný výklad by byl v rozporu s čl. 1 odst. 2 Úmluvy, která takové omezení nezavádí a hovoří o tom, že jde o stopy po lidstvu z minulých období.¹⁵

Zjevně s vědomím výše uvedeného pak archeologická obec slovy Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v.

§ 3 odst. 4 zákona o ochraně památek a památkové péči v zemi Dolní Sasko z 30. 5. 1978, § 2 odst. 5 zákona o ochraně památek a památkové péči v zemi Meklenbursko-Přední Pomořansko z 30. 11. 1993, § 3 odst. 2 zákona o ochraně památek a památkové péči v zemi Porýní-Falc z 23. 3. 1978, § 2 odst. 5 zákona o ochraně památek a památkové péči v zemi Severní Porýní-Vestfálsko z 11. 3. 1980. Dále lze odkázat např. na § 2 odst. 1 bod 6 zákona o ochraně a péči o přírodní a kulturní dědictví ve švýcarském kantonu Thurgau z 8. 4. 1992 nebo na čl. 3 odst. 4 polského zákona o ochraně památek a památkové péči z 23. 7. 2003.

7 „Novověk – označení jedné ze tří základních epoch (vedle starověku a středověku) v konvenční periodizaci, která se ustálila v 19. století. Kořeny tohoto rozdělení sahají k humanistickému dějepiscetví, které svoji dobu považovalo za nový věk zásadně odlišný od věků předchozích.“ Miroslav HROCH a kol., *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*. Libri, Praha 2005, s. 216, heslo Novověk.

8 „V současné době se periodizační mezník mezi středověkem a novověkem hledá především v inovacích v kulturní sféře, přičemž se rezignuje na přesnou dataci.“ M. HROCH a kol., *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*, s. 217, heslo Novověk.

9 Kamil ŠTĚPÁNEK, *Obecné dějiny novověku I. (16. století)*. Masarykova univerzita, Brno 2018, s. 5.

10 Oním zlomovým i symbolickým okamžikem bráným jako počátek novověku jsou v různých zemích různé události. Jako zlom je vnímáno např. dobytí Konstantinopole Turky v roce 1453, v německých zemích je to rok 1517, zveřejnění 95 tezí Martinem Lutherem, v českých zemích pro změnu rok 1526, bitva u Moháče a následně nástup Habsburků na trůn. Viz Marie ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ – Ivo CERMAN a kol., *Základní problémy studia raného novověku. Dějiny raného novověku jako badatelský problém*. Nakladatelství Lidové noviny Praha 2013, s. 10–11.

11 „Novověk sluje ve všeobecných dějinách podle obvyklého rozdělení doba od objevení Ameriky (1492) neb od počátku reformace (1517) až do našich dnů. Poslední jeho část od počátku revoluce francouzské (1789) nazývána bývá »dobou nejnovějšík.«“ Ottův slovník naučný. Díl osmáctý. Navary – Oživnutí. J. Otto, Praha 1902, s. 488, heslo Novověk.

12 „Ve 20. století se také obecně ujalo vyčlenění prvních staletí novověku do Velké Francouzské revoluce – jako období, pro něž se užívá označení raný novověk“ M. HROCH a kol., *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*, s. 217, heslo Novověk.

13 „Méně jednoznačný je časový mezník oddělující novověk od nejnovějších (či též současných) dějin. Ve všech případech jde o pomocné pracovní termíny.“ M. HROCH a kol., *Encyklopedie dějin novověku 1492–1815*, s. 217, heslo Novověk.

14 Čl. 10 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy ČR, ve znění pozdějších předpisů stanoví, že „vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva“. Atributy mezinárodní úmluvy popsané v čl. 10 Ústavy ČR splňuje i Úmluva o ochraně archeologického dědictví Evropy (revidovaná), publikovaná pod č. 99/2000 Sb. m. s.

15 K tomuto výkladu časového omezení též komentáře k § 23 zákona o státní památkové péči viz Stanislav MALÝ – Jiří VARHANÍK, *Zákon o státní památkové péči: Komentář* [online]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/13/24500/1/2/komentar-wkcr-c-20-1987-sb-zakon-o-statni-pamatkov-peci-komentar> [cit. 2022-01-29], nebo Martin ZÍDEK – Michal TUPÝ – Jiří KLUSOŇ, *Zákon o státní památkové péči. Praktický komentář*. Wolters Kluwer ČR, Praha 2019, s. 345.

i., shrnuje problematiku takto: „*Za archeologické nálezy jsou obvykle považovány věci, které vytvořil člověk, nebo vznikly v důsledku činnosti člověka. Aby se taková věc stala archeologickým nálezem, musí projít procesem, který způsobí, že neslouží již svému původnímu účelu nebo dalšímu účelu, pro něž byly adaptovány. Může se tak stát například v důsledku dlouhodobého uložení pod zemí, ve vodě nebo i v hmotě historické stavby. Zákon nevymezuje pevně časovou hranici. Za archeologické nálezy jsou tak považovány vedle pravěkých a středověkých artefaktů i nálezy z období novověku včetně moderních dějin jako jsou například pozůstatky vojenské techniky z druhé světové války s výjimkou funkčních zbraní nebo municie. Archeologické nálezy mohou být movité i nemovité. Nálezem je tak nejen samotný předmět, ale i vrstva nebo zahroubený objekt, v němž byl nález uložen.*“¹⁶

Pokud vyjdeme z těchto dvou základních právních předpisů, které definují obsah pojmu archeologický nález, a také z oborového vnímání obsahu tohoto pojmu, a úvahy na jejich základě aplikujeme na období 2. světové války, dojdeme k závěru, že pojem archeologický nález se vztahuje i na objevené pozůstatky vojenské techniky z tohoto období, a můžeme konstatovat, že to platí obecně kromě několika výjimek, jejichž příklady jsou uvedeny dále.

Jedná se tu mimo jiné o další limity pojmu archeologický nález. Archeologickým nálezem je věc a jde o věc ve smyslu občanského práva. To, co nelze podřadit pod pojem věc, nelze podřadit ani pod pojem archeologický nález. Podle § 112 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník: „*Může člověk přenechat část svého těla jinému jen za podmínky stanovených jiným právním předpisem. To neplatí podle zmíněného ustanovení, jedná-li se o vlny nebo podobné části lidského těla, které lze bezbolestně odejmout bez znečistlivění a které se přirozenou cestou obnovují; ty lze přenechat jinému i za odměnu a pouze na tyto části lidského těla se hledí jako na věc movitou.*“ Archeologickým nálezem tak v návaznosti na řečené nejsou lidské ostatky konkrétních historických osob. Pokud je známo, o jakou historickou osobu se jedná, nelze hovořit o procesu zapomení, jako tomu bývá při archeologických nálezech lidských ostatků např. z období pravěku. Ostatky konkrétní fyzické osoby nelze v souladu

s § 493 občanského zákoníku považovat za věc, a proto nenaplnují jeden ze základních definičních znaků archeologického nálezu. V tomto duchu je koncipován např. i rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2773/2004 ze dne 15. 12. 2005, který se v této souvislosti dovolává prvorepublikové civilistické literatury.

Stejně tak nelze pod pojem archeologický nález podřadit funkční zbraně a municie. Na ně výslovně dopadá § 68 odst. 2 zákona č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu (zákon o zbraních), ve znění pozdějších předpisů:

„*Každý, kdo nalezne zbraň, je povinen neprodleně oznámit nález nejbližšímu příslušníkovi policie nebo útvaru policie nebo obecnímu úřadu, který toto oznámení předá nejbližšímu útvaru policie. O oznámení vydá ten, kdo jej přijal, potvrzení.*“

Analogickou povinnost pro municie obsahuje § 70t odst. 2 cit. zákona.

Archeologickým nálezem rovněž nejsou paleontologické nálezy,¹⁷ jelikož tu chybí vztah k lidské činnosti, nebo válečné hroby.¹⁸

Vlastnictví archeologického nálezu

Otázka vlastnictví „archeologických nálezů“ byla v českých zemích řešena i dříve než v polovině 20. století,¹⁹ přesto se v právním předpisu, který by komplexněji upravoval problematiku ochrany archeologického dědictví, poprvé zhmotnila ve 40. letech, a to ve vládním nařízení č. 274/1941 Sb., o archeologických památkách ze dne 12. června 1941.²⁰ Toto vládní nařízení nabylo účinnosti dnem své publikace ve Sbírce zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Moravy dne 24. 7. 1941.²¹

Do 24. 7. 1941 platila ve vztahu k vlastnictví movitých archeologických nálezů obecná úprava tehdy platného občanského zákoníku.²² Movitý archeologický nález se bez ohledu na okolnosti, za kterých byl učiněn, nestal okamžikem objevení státním majetkem.

Od 24. 7. 1941 platilo, že movité archeologické nálezy učiněné při archeologických výzkumech (dobová terminologie hovořila o „výkopech“) jsou státním vlastnictvím;²³ vlastnictví náhodných movitých archeologických nálezů upravoval do 2. 5. 1958 občanský zákoník.²⁴ Právně ošetřeno bylo i získání – převedení nejvýznamnějších

16 Co je archeologický nález [online]. Dostupné z: <https://www.arup.cas.cz/co-je-archeologicky-nalez/> [cit. 2022-01-28].

17 Jejich vymezení a ochranu řeší zejména § 3 odst. 1 písm. j), § 11 a § 13 zákona č. 114/1992, o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

18 Jejich vymezení a ochranu řeší zákon č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech, ve znění pozdějších předpisů.

19 Velmi rozsáhlý přehled těchto předpisů obsahuje např. diplomová práce Pavla Hokeho. V prvé řadě lze uvést zejména dekrety dvorské komory ze dne 19. 2. 1776 a ze dne 2. 11. 1776, které byly vydány v souvislosti s nálezy mincí, reskripty Josefa II. z 7. 2. 1782 a z 14. 2. 1782 nebo dekret dvorské kanceláře č. 79 ze dne 30. 12. 1828. Dekret č. 77 ze dne 15. 6. 1846 se nesporně vázal z hlediska úpravy vlastnictví archeologického nálezu na obecnou úpravu zákona č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský. Pavel HOKE, *Právní úprava ochrany nemovitého kulturního dědictví – vývoj organizace a institutů státní památkové péče na našem území od roku 1749*. Diplomová práce, Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2001, s. 13–18.

20 Ač bylo nařízení přijato v době protektorátu, bylo platnou a účinnou normou pro české země až do přijetí zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, který jej v § 27 odst. 1 bodu 1 výslovně ruší.

21 Vládní nařízení č. 274/1941 Sb. schválila protektorátní vláda, v jejímž čele stál Ing. Alois Eliáš, popravený nacisty na Kobylišké střelnici dne 19. 6. 1942.

22 Zákon č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, ve znění pozdějších předpisů.

23 Ustanovení § 7 odst. 1 nařízení č. 274/1941 Sb. konstatuje, že „*movité archeologické památky získané výkopy (§ 5) připadají do vlastnictví Protektorátu Čechy a Morava, ten je však povinen nahradití vlastníkovi pozemku u archeologických památek z drahých kovů, nebo jiných drahých surovin obecnou cenu hmoty*“.

24 Tento princip obsahoval výslovně § 7 odst. 2 nařízení č. 274/1941 Sb., který stanoví, že „*o nabytí vlastnictví u nálezů náhodných (§ 6) platí předpisy občanského práva*“. Ustanovení § 399 zákona č. 946/1811 Sb. z. s., obecný zákoník občanský, do 31. 12. 1950 upravovalo vlastnictví nálezu. Podle tohoto ustanovení se z pokladu vezme třetina pro státní jmění. Ze zbývajících dvou třetin obdrží jednu nálezcze, druhou vlastník pozemku. Je-li vlastnictví pozemku děleno, připadne třetina vrchnímu a užitkovému vlastníkovi rovným dílem. Od 1. 1. 1951 řešily tuto problematiku zejména § 119 a § 123 zákona č. 141/1950 Sb., občanský zákoník. Podle § 119 tohoto občanského zákoníku věci, které nenáleží nikomu jinému, jsou ve vlastnictví státu, nemají-li cenu jen nepatrnou. K věcem nepatrné ceny, které nikomu nenáleží, může nabytí vlastnického práva každý tím, že si je přivlastní. Ustanovení § 123 pak stanovilo, že pro nález věcí zakopaných, zazděných nebo jinak skrytých, o nichž není známo, či jsou, platí také ustanovení o nálezu věci ztracené.

archeologických nálezů do vlastnictví státu, ale jen těch, které byly nalezeny od 24. 7. 1941, nikoli těch učiněných dříve.²⁵

Od 3. 5. 1958 s platností zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách byly všechny učiněné movité archeologické nálezy státním vlastnictvím.²⁶ V tomto směru nepřinesl žádnou změnu ani zákon č. 20/1987, o státní památkové péči.²⁷

Movité archeologické nálezy, které byly k datu 1. 1. 2003 uloženy v muzeích a dalších příspěvkových organizacích, jejichž zřizovateli se v souvislosti s reformou veřejné správy staly místo okresních úřadů kraje, přešly jednorázově do vlastnictví krajů. Movité archeologické nálezy učiněné po 1. 1. 2003 zůstaly i nadále státním vlastnictvím bez ohledu na to, kam byly ukládány.

Do 3. 1. 2005 movité archeologické nálezy, které byly vlastnictvím České republiky a byly učiněny na území kraje, nebo byly k tomuto datu uloženy v muzeu zřízeném krajem, nebo v jiné příspěvkové organizaci nebo organizační složce zřízené krajem, přešly do vlastnictví tohoto kraje. K témuž datu přešly do vlastnictví obce movité archeologické nálezy, které byly vlastnictvím České republiky a byly učiněny při archeologických výzkumech prováděných příspěvkovou organizací nebo organizační složkou obce, nebo byly k datu 3. 1. 2005 uloženy v muzeu zřízeném obcí nebo v jiné příspěvkové organizaci či organizační složce zřízené obcí. To se nevztahovalo na movité archeologické nálezy učiněné při archeologických výzkumech prováděných státní organizací nebo organizační složkou státu, které dosud nebyly uloženy v muzeu zřízeném krajem, nebo v jiné příspěvkové organizaci nebo organizační složce zřízené krajem; s tímto majetkem České republiky byla i po tomto datu příslušná hospodařit tato státní organizace nebo organizační složka státu.

V důsledku těchto změn se začal v krajských muzeích hromadit státní majetek v podobě movitých archeologických nálezů učiněných po 1. 1. 2003. Současně nebyl věcný důvod, aby část archeologických nálezů byla ve vlastnictví kraje (ta část, která přešla na kraje k 1. 1. 2003) a část nikoli (ta část, jež byla nalezena po 1. 1. 2003). Pověštinou spolu tyto nálezy souvisely místně i historicky a nezřídka pocházely dokonce ze stejného archeologického výzkumu, který probíhal jak před rozhodným datem 1. 1. 2003, tak po něm.²⁸

Od 3. 1. 2005 platí ustanovení § 23a odst. 1 zákona o státní památkové péči:

Místo dopadu jednoho z motorů Wright Cyclon R-1820 letounu B-17 G „Laetitia“ dne 24. března 1945 u Černíkovíc, okr. Rychnov nad Kněžnou. Naleziště poničili amatérští výkopci bagrem, kteří provedli dva výkopky vedle sebe. Snímek ukazuje začistění místa po odstranění drnu a ornice při archeologickém výzkumu Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., v říjnu 2016. FOTO: Petr Čech

Výkopky bagrem po vybrání výplně ručním nářadím a začistění. Je zřejmé, že z původní nálezové situace mnoho nezbylo. Propálená místa dokládají svědectví místních, že motor po dopadu hořel. Poté byl na příkaz německých úřadů obyvateli Černíkovíc vykopán a s dalšími částmi letounu odvezen do Solnice. Fotografie zřetelně ilustrují rozdíl mezi snahou po rychlém zisku bagrem a ručně prováděným archeologickým výzkumem s cílem odhalit a dokumentovat nálezovou situaci, podle které lze rekonstruovat události. FOTO: Petr Čech

Amatérští výkopci u Černíkovíc si nepovšimli, že vedle jámy po dopadu samotného motoru se nacházela ještě jedna menší, v jejíž výplni ležely další zlomky a celý válec motoru. FOTO: Petr Čech

„Movité archeologické nálezy jsou vlastnictvím kraje, nejsou-li vlastnictvím státu nebo obce podle odstavce 2.“

Nutnost této právní úpravy byla vyvolána zejména přijetím zákona č. 157/2000 Sb., o přechodu některých věcí, práv a závazků z majetku České republiky do majetku krajů, a zákona č. 290/2002 Sb., o přechodu některých dalších věcí, práv a závazků České republiky na kraje a obce, občanská sdružení působící v oblasti tělovýchovy a sportu a o souvisejících změnách a o změně zákona č. 157/2000 Sb., o přechodu některých věcí, práv a závazků z majetku České republiky, ve znění zákona č. 10/2001 Sb., a zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů. Současně se změnou zřizovatelských funkcí k nemalé části dosavadních státních příspěvkových organizací došlo podle těchto dvou zákonů také k přechodu vlastnictví u naprosté většiny movitých archeologických nálezů v České republice, a to ze státu na kraje.²⁹ Ačkoli jsou racionální důvody pro rozříštění dosavadní jednoty vlastnictví archeologických nálezů

25 Viz § 7 odst. 3 a 4 nařízení č. 274/1941 Sb.

26 Ustanovení § 17 odst. 1 zákona č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, stanovilo, že veškeré movité archeologické památky, jež budou získány výkopky nebo náhodnými nálezy, jsou národním majetkem a ukládají se do muzeí.

27 Ustanovení § 23 odst. 6 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění účinném do 31. 12. 2002 stanovilo, že veškeré movité archeologické nálezy jsou národním majetkem a ukládají se zpravidla do muzeí.

28 M. ZÍDEK – M. TUPÝ – J. KLUSOŇ, *Zákon o státní památkové péči*, s. 545–546.

29 Tamtéž, s. 354–355.

zřejmé, je třeba konstatovat, že toto řešení není v odborných kruzích přijímáno vždy jednotně a pozitivně.³⁰ Nicméně i přes kritický postoj není dle znalosti autorů žádné reálné alternativní řešení v odborné literatuře dosud předestřeno.

Vlastnictví movitých archeologických nálezů – princip tzv. pokladního regálu

Jak je uvedeno výše uplatňuje se na území dnešní České republiky v různé míře od roku 1941 princip tzv. pokladního regálu. Tento princip obsahují právní úpravy evropských států v různé podobě, jeho základní podstata však spočívá v tom, že nalezený movitý archeologický náleží od okamžiku učinění nálezu ve vlastnictví státní územní veřejnoprávní korporace. Tento princip obsahují například právní úpravy v Estonsku, Irsku, Itálii, Maďarsku, Nizozemí, Polsku, Slovensku, Španělsku, Spolkové republice Německo, kde je veřejnoprávní úprava této problematiky řešena na zemské úrovni, a to ve 13 zemích z celkového počtu 16 spolkových zemí.³¹ Zcela na úpravě civilního práva ponechává přesto tuto problematiku např. francouzská, rakouská nebo mimo Evropu japonská úprava.³² Ve Velké Británii je ve většině případů vlastníkem nálezu vlastník pozemku, kde se náleží našel. Přesně specifikované předměty, které mají charakter pokladu, patří panovníkovi.³³

V České republice se okamžikem nálezu stává movitý archeologický náleží vlastnictvím kraje, není-li podle § 23a odst. 2 vlastnictvím státu nebo obce. Obecně platí, že movitý archeologický náleží se stává vlastnictvím kraje. Vlastnictvím kraje se stane movitý archeologický náleží, když jde o:

- náhodný archeologický náleží ve smyslu § 23 odst. 2 zákona o státní památkové péči nebo § 176 odst. 1 stavebního zákona;
- archeologický náleží učiněný v rámci archeologického výzkumu, který provádí oprávněná organizace zřízená krajem³⁴ nebo jiná oprávněná organizace, která není příspěvkovou organizací nebo organizační složkou obce a současně není ani státní příspěvkovou organizací nebo organizační složkou státu.³⁵

Obce nebo Česká republika mohou v souvislosti s archeologickými výzkumy nabyt archeologické náleží jen tehdy, když tyto výzkumy prováděly oprávněná organizace, jejichž jsou zřizovateli nebo které jsou jejich organizační složkou. Oprávněnou organizací může být i přímo obec, jejíž organizační složka fyzicky archeologické výzkumy realizuje.³⁶ Organizační složka není subjektem práva, nemá právní osobnost a práva, a povinnosti související s prováděním archeologických výzkumů má dle § 23 odst. 1 písm. a) zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších

Tento snímek dokumentuje postup čištění nalezeného válce a ukazuje, že při odborně zdatném postupu lze i předměty, které jsou na první pohled silně poničeny korozi, uvést do téměř původního stavu. FOTO: Petr Čech

předpisů, obec (či kraj) coby zřizovatel organizační složky.

Je nutno zdůraznit, že vlastnictvím kraje, obce či České republiky se movitý archeologický náleží stává okamžikem učinění náleží. Další právní jednání, například protokolární předání archeologických nálezů mezi oprávněnou organizací a vlastníkem, má pouze deklaratorní účinky a na vlastnictví samém nic nemění.

Movitý archeologický náleží se nemůže stát vlastnictvím jiných osob než těch, které jsou uvedeny v § 23a zákona o státní památkové péči. Pokud by náležíce náhodný archeologický náleží o hodnotě vyšší než 10 000 Kč³⁷ nejen neohlásil, ale přisvojil by si ho, dopustil by se tím trestného činu zatajení věci podle § 219 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.³⁸ V tomto případě došla věc až k Ústavnímu soudu, který mimo jiných závěrů ve svém usnesení sp. zn. III. ÚS 350/12 ze dne 5. 4. 2012 konstatoval:

„[...] výši škody určily na základě znaleckých posudků, které do celkové ceny archeologického náleží započítaly také kulturně-historickou cenu. [...] V případě stěžovatele plyne tato cena toliko z charakteru náleží, který je na českém území ojedinělý a představuje důležitý historický pramen. Na okraj, argumentum ad absurdum by šlo dovést, že kdyby cena každého náleží měla být určena pouze jeho tržní cenou, jak to stěžovatel navrhol, v případě unikátních historických artefaktů, se kterými se neobchoduje a nelze tudíž cenu takto stanovit, byla by tato výsledná cena paradoxně velmi nízká.“

Vlastnictví nemovitých archeologických nálezů

Vlastnictví nemovitých archeologických nálezů není zákonem o státní památkové péči upraveno. Nemovitě

30 Komentář k § 23a viz S. MALÝ – J. VARHANÍK, *Zákon o státní památkové péči*.

31 Důvodová zpráva návrhu zákona o ochraně památkového fondu; vládní návrh zákona o ochraně památkového fondu a o změně zákona č. 634/2004 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů (zákon o ochraně památkového fondu) Sněmovní tisk 666, Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna 2013–2017 [online]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=7&T=666> [cit. 2022-02-09].

32 M. ZÍDEK – M. TUPÝ – J. KLUSOŇ, *Zákon o státní památkové péči*, s. 354.

33 Tomáš MICHALÍK, *Právo a archeologie v evropských státech (administrativněprávní aspekty)*. Rigorózní práce, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, Trnava 2008, s. 19.

34 Typicky příspěvková organizace kraje, např. krajské muzeum.

35 Typicky jde o případy oprávněných organizací, které jsou obecně prospěšnými společnostmi, zapsanými spolky nebo veřejnými výzkumnými institucemi.

36 Příkladem může být Orlické muzeum v Chocni, viz <https://www.orlickemuzeum.cz/kontakty.html> [cit. 2022-02-09].

37 Viz § 138 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

38 Viz např. usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 342/2008 ze dne 27. 3. 2008 [online]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/4/139934/1/2?textu=8%20tdo%20342/2008#ema0> [cit. 2022-02-09].

archeologické nálezy jsou částí nemovité věci (pozemku, stavby) a jejich vlastnictví se momentem jejich učinění nemění. Vlastník nemovitosti je vlastníkem všech částí nemovitosti, tj. i nemovitého archeologického nálezu. K takovému závěru dospěly soudy ve věci posuzování právní povahy kulturní památky zříceniny hradu Stará Dubá a archeologických stop městečka Odranec³⁹ nebo kulturní památky zříceniny kostela sv. Jana Křtitele v Kočově⁴⁰. Lze tak shrnout, že v případech odhalení archeologického nálezu, který je součástí nemovitosti, tj. např. zděných základů stavby pod úrovní terénu, platí, že objevení takového nálezu nemá dopad na vlastnický režim nálezu, neboť ten není samostatnou nemovitou věcí a tvoří součást již existující nemovité věci.⁴¹

V případě, že dojde v rámci archeologického výzkumu k trvalému oddělení archeologického nálezu od věci nemovité, stane se movitou věcí a pak se uplatní režim popsany v § 23a zákona o státní památkové péči.

Možné legislativní posuny

Na začátku roku 2022 Pardubický kraj využil zákonodárnou iniciativu, kterou mají podle čl. 41 odst. 2 Ústavy České republiky mimo jiné i kraje. Dne 31. 1. 2022 rada Pardubického kraje a následně dne 22. 2. 2022 zastupitelstvo Pardubického kraje schválily návrh novely zákona o státní památkové péči.⁴² Cílem novely je blíže upravit práva kraje jako vlastníka archeologických nálezů a s tím související ustanovení.⁴³ Zejména jde o možnost specificky určit požadavky na zpracování a konzervování archeologických nálezů a dokumentace k nim a způsob jejich předání kraji. Návrh zákona byl dne 17. 3. 2022 doručen Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR a bude projednáván jako sněmovní tisk č. 185.⁴⁴ Osud tohoto návrhu je v době dokončování tohoto článku v rukou Parlamentu ČR, přesto však lze konstatovat, že postoj vlády ČR k tomuto návrhu byl negativní.⁴⁵

39 Rozsudek Nejvyššího správního soudu čj. 1 As 93/2008-95 ze dne 22. 1. 2009 [online]. Dostupné např. z: <https://iudicium.cz/1256/1-as-93-2008-95> [cit. 2023-01-16].

40 Rozsudek Okresního soudu v Tachově sp. zn. 4 C 128/2013 ze dne 30. 9. 2014 [online]. Dostupné z: https://www.mkcr.cz/doc/cms_library/201-09-11-judikaty-2017-finfin-7934.docx [cit. 2022-01-29].

41 M. ZÍDEK – M. TUPÝ – J. KLUSOŇ, *Zákon o státní památkové péči*, s. 356.

42 8. řádné jednání Zastupitelstva Pardubického kraje (22. 2. 2022) [online]. Dostupné z: <https://www.pardubickykraj.cz/jednani-zpk/115085/8-radne-jednani-zastupitelstva-pardubickeho-kraje> [cit. 2022-02-24].

43 Návrh zákona předpokládá změny v ustanovení § 21, § 23a, § 35 a § 39 zákona o státní památkové péči.

44 Sněmovní tisk 185: Novela z. o státní památkové péči [online]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=9&T=185> [cit. 2022-03-18].

45 Sněmovní tisk 185/1: Stanovisko vlády k tisku 185/0 [online]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=9&ct=185&ct1=1> [cit. 2022-04-19].

Archeologický nález a jeho vlastnictví

By Pavla Mašková, Martin Zídek

Článek reaguje na otázku, zda můžeme či dokonce musíme považovat nálezy z období 2. světové války za archeologické nálezy a zda se k nim máme podle toho chovat. Autoři nejprve rozebírají definici pojmu archeologický nález, která vychází

hlavně ze zákona o státní památkové péči a Úmluvy o ochraně archeologického dědictví Evropy. Z definice především vyplývá, jaký předmět a z jakého časového období může a nemůže být považován za archeologický nález. Druhá část článku se zabývá problematikou vlastnictví archeologického nálezu. Nejprve sleduje změny ve vlastnictví archeologického nálezu od 40. let 20. století do současnosti. Dále se věnuje vlastnictví movitých archeologických nálezů a principu tzv. pokladního regálu a následně i nemovitým archeologickým nálezům. Nakonec jsou zmíněny snahy o změnu stávající právní úpravy.

Mgr. Pavla Mašková (1986)

Zastupující vedoucí oddělení územních garantů památkové inspekce Ministerstva kultury. V archeologii působí od roku 2006, především na záchranných archeologických výzkumech v Praze, středních a východních Čechách, čtyři roky pracovala jako muzejní archeolog v Severočeském muzeu v Liberci.

JUDr. Martin Zídek (1974)

Ředitel odboru památkové inspekce Ministerstva kultury, autor mnoha odborných článků a publikací v oboru památkové péče, vysokoškolský pedagog a lektor kurzů a seminářů památkové péče. Oblasti památkové péče se profesně věnuje od roku 1999 buď na Ministerstvu kultury, nebo na Krajském úřadu

Středočeského kraje.